

Милосав Ж. Чаркић (Београд)

Дистрибутивни модели риме у српској народној лирској поезији

Кључне речи:

српска народна лирска поезија, дистрибутивни модели риме: њојина, елијична, наизменична, њовремена, делимична, изненадна, клаузулна рима, рима анафора, рима медијана, двострука рима.

У овом раду аутор се бави дистрибутивним моделима риме у српској лирској народној поезији. Поред тога што је несумњиво доказао да рима у овој врсти српског народног стваралаштва стварно постоји, он је показао да делује веома развијен репертоар различитих дистрибутивних модела риме који су условљени различитим позицијама у стиху и песми.

Када је у питању српско народно стиховано стваралаштво постоји устаљено мишљење да је оно неримовано¹. Аутор ових редова је већ доказивао да поједине врсте народног стихованог стваралаштва поседују риму². Бавећи се и надаље

народним стихованим стваралаштвом, у конкретном смислу српском лирском народном поезијом, покушаћемо не само да докажемо да у њој постоји врло развијен систем римовања, него ћемо и указати на најважније дистрибутивне

1) Не само код нас него нпр. и код Руса постоји мишљење да народни стих није римован. Такав став, који је општи, изражава Сепарански. Он пише: „Структуру народног стиха, између осталог, карактерише одсуство риме (што није случај са уметничком поезијом)“ (Сепаранский 1917: 140).

2) У више наврата смо скретали пажњу да рими не треба прилазити са средњошколских позиција и сазнања која се могу срести у теоријама књижевности, да рима није само рима на клаузулама стихова, већ да се она може јавити на свим позицијама у стиху, а посебно је уочљива њена појава на конструктивним границама стиха: на крају, на почетку и на месту цезуре. Постојање риме у српском народном стиху доказали смо у чланку о формама риме у српском народном десетерцу (Чаркић 2001а). Наравно, о рими се читалац може информисати у књизи, истина на руском језику, В. Жирмунског

моделе риме³. Српска лирска народна поезија је према садржају и форми веома разнолика. Она по речима Војислава Ђурића „открива једну огромну област [...] многоструких односа у породици, цео онај сложени сплет љубави, мржње, спајања, раздвајања, напора, предрасуда, веровања, радости, жалости од рођења до смрти“ (Ђурић 1969: 7). Када говори о лепоти, снази и квалитету емоција, В. Ђурић истиче да се они налазе „у једрици и звучности језика, и у сликовитом, разноликом и полетном уметничком изразу. Обично, у народној поезији, па и у лирској песми, виде се општа места, стални епитети, разна понављања⁴, словенске антитезе, исти или слични почеци и завршеци“ (Ђурић 1969: 21). У неким од ових елемената које наводи В. Ђурић, посебно „у општим местима“, „разним понављањима“ и „истим или сличним завршецима“ налазе се елементи дистрибутивних модела риме.

Рима се, уопште гледано, у стиховним контекстима може јавити у виду (1) *вер-*

тикалне, (2) *хоризонталне*, и (3) *вертикално-хоризонталне* структуре. Риму је ради откривања њене систематичности у стиховним структурама најзахвалније пратити на три основне конструктивне стиховне позиције: (1) почетак стиха, (2) место цезуре и (3) место клаузуле. Наравно, рима се може наћи, а почесто се налази и на другим местима у стиху, у унутрашњости првог или другог полустиха. Међутим, у овом случају тешко се може говорити о њеној већој истакнутости. Она овим добија елеменат прикривености и несистематичности.

1. Вертикална рима се може јавити у више различитих облика. Најистакнутија позиција риме у стиху јесте клаузула. Отуда није ни чудно што се рима и поистовећивала искључиво са римом на клаузулама стихова. Ако би она ту застајала или се јављала нередовно, већина истраживача је тада сматрала да риме нема, па су такав стих проглашавали неримованим. Међутим, оваква рима⁵ у српској народној лирској поезији представља

(Жирмунский 1975: 235–430). У истој књизи у поглављу о рими у народном стиху Жирмунски риму у народној поезији назива *ембрионална рима* (Исп. Жирмунски 1975: 402–424).

- 3) Бавећи се дистрибуцијом риме открили смо да у српској поезији, када је у питању клаузула, постоји шест различитих дистрибутивних модела риме: *йоййуна*, *елиййична*, *наизменична*, *йовремена*, *делимична* и *изненадна рима* (Чаркић 2001: 14–17). Наравно, у зависности од позиције у стиху и песми рима може бити и на почетку и у средини стиховних конструкција.
- 4) Истина, у своме предговору *Анџолоџији народних епских њесама I*, В. Ђурић, говорећи о сликовитости српске народне епеске поезије, указује на риму у њој. „Сликовитост приказивања и разноликост тона нарочито појачава рима. Она се у усменој поезији (мање у епској него у лирској) – за разлику од писане – употребљава нередовно, с времена на време, у различитим видовима, да се нешто нагласи, или као музичко освежење, или као и једно и друго у исти мах. Она се јавља у једном и у више слогова, у једном стиху на различитим местима, на крају или на почетку два и више стихова. Та њена нередовност и несистематичност, односно природност, у ствари је њена највећа лепота“ (Ђурић 1969: 46–47).
- 5) Треба имати у виду и истраживања у којима је указивано да је још у другој половини 18. века рима из народног стваралашта утицала на риму у уметничком песништву. То је била, пре свега, тзв. *нейична рима* (Исп. Lohre 1902: 15–19).

њено веома значајно формално-звучно, ритмичко-синтаксичко и семантичко средство.

1.1. Пратећи контексте лирских песама, открили смо да се рима на њиховим клаузулама јавља у шест различитих дистрибутивних модела: (1) *йоййуна рима*, (2) *елиййична рима*, (3) *наизменична рима*, (4) *делимична рима*, (5) *йовремена рима*, (6) *изненадна рима*.

1.1.1. *Поийуна рима*. Овакав тип риме је веома редак. Нашли смо га у једној крајој песми⁶ под називом: *Не мисле се удићи већ љубићи*.⁷

Момче иде планином,
а дјевојка градином;
он се меће глогињом,
а девојка трњином:
не мисле се убити,
већ се мисле љубити
(АНЛП, 76)

Није тешко приметити да прва четири стиха обухвата рима у којој је заједнички задњи слог (-ном), а да се међусобно према римованим сагласјима (-а-ином : -а-ином) римују први и други, а трећи и четврти стих (-ињом : -њи-ом). Пети и шести стих имају друкчији гласовни и звучни састав римованих гнезда (*удићи* : -удићи).

1.1.2. *Елиййична рима*. Овакав тип риме је такође веома редак у српској народној лирској поезији. Као пример елиптичне риме послужила нам је песма *Остљављена дјевојка*.

Цвирила је ливада зелена,
закошена, па је остављена.
То не била ливада зелена,

већ то била лијепа дивојка,
заручена, па остављена
(АНЛП, 124)

Као што се види песма *Остљављена дјевојка* је веома кратка. Састављена је од пет стихова, где су међусобно римовани први, други, трећи и пети стих истоветним римованим сагласјем (-ена : -ена : -ена : -ена), док је четврти стих остао без риме. Посебност ове риме чини њена заснованост на лексичким понављањима (*зелена* и *остљављена*).

1.1.3. *Наизменична рима*. Овакав тип риме је, такође, веома мало заступљен у српској лирској поезији, али је свакако бројнији од претходна два. Обично се среће у не баш потпуно правилном облику наизменичног смењивања: римован–неримован стих (или обрнуто). Може се наћи тек у понекој песми, и то у неправилном облику. Као вид испрекидане риме послужила је песма *Девојка ружици*.

Ах, моја вода студена!
и моја ружо румена,
Што с' тако рано процвала?
Немам те коме тргати.
Ако б' те мајци тргала,
у мене мајке не има.
Ако б' те сеји тргала,
сеја се моја удала.
Ако б' те брату тргала,
брат ми је ошо на војску.
Ако б' те драгом тргала,
Драги је од мен' далеко:
преко три горе зелене,
преко три воде студене
(АНЛП, 60)

6) Истина у песми *За сћара није, а за млада јесћ* у свих 24 стиха смењују се риме: *шекелија* – *шевћелија* – *Анђелија* – *делија*

7) За анализу смо узимали само једну песму, или у целости, или само један њен део.

Од 14 стихова 10 је римовано, а 4 су без риме. Међутим, ови неримовани стихови су тако интерполирани међу римоване стихове да стварају структуру наизменичног римовања. Међу римованим стиховима доминира сагласје (-ала), којим је међусобно повезано шест стихова: трећи, пети, седми, осми, девети и једанаести (процвала – тргала – тргала – удала – тргала – тргала). У овај римовани низ од шест елемената укључена су и лексичка понављања, односно понављање лексеме *тргала*. Преостала два римована сагласја (-ена и -ене) међусобно повезују први и други (-ена : -ена), а тринаести и четрнаести стих (-ене : -ене).

1.1.4. *Повремена рима*. Овакав тип риме много је чешћи од претходних и налази се у више српских лирских народних песама. Обично се јавља у песмама са већим бројем стихова. Као пример повремене риме послужила је песма *Не йлач', не йлач' граїа!*

Не плач', не плач', драга, не дај срцу јада,
доста ћеш плакати кад на војску **појдем**,
кад на војску **појдем**, а натраг не **дојдем**.
„Јесте л' гди вид'ли мојега драгога,
јесте л' га видели, ил' за њега чули?“
„Нисмо за њег чули, већ смо га видели
гди он млађан лежи у трави на страни,
руса му се коса по трњу расула,
црне су му очи гаврани испили,
бјело му је лице опалило сунце,
бритка му је сабља коровом зарасла,
вранац му се коњиц по ливади **шеће**,
по ливади **шеће**, траве пасти **неће** –
поради жалости свога господара“
(АНЛП, 63).

Као што се види, на почетку и крају песме римују се по два стиха. Међутим, римовање није обухватило први и задњи стих. Оно почиње од другог, а завршава

се на предзадњем стиху. Сам систем риме је остварен на специфичан начин и представља ретку појаву у поезији уопште. То је стварање троугаоне структуре (-ојдем : -ојдем : -ојдем; -еће : -еће : -еће), која има изглед правоуглог троугла положеног на једну од катета. Овде откривамо још једну специфичност, која се не појављује често, а то је укључивање и лексичких понављања у римоване парове (*йојдем – йојдем – дојдем; шеће – шеће – неће*).

1.1.5. *Делимична рима*. Овакав тип риме је веома редак. Може се срести тек у понекој песми. Нађен је у крајој песми *Перашка йочаишница*.

Паде листак наранче
усред чаше јуначке.
Да је знала наранча,
да је чаша јуначка,
врхом би се **повила**
па би чашу **попила**.

И око и **чело** –
све вам, браћо, **весело!**
(АНЛП, 242).

Песма је написана у осам стихова: од тога четири су римована. Дакле, половина песме је са римом, а половина без риме. Четири римована стиха су повезана римом по принципу парне риме: пети и шести (*йовила – йойила; йо-ила : йо-ила*), а седми и осми стих (*чело – весело; -ело : -ело*). На овај начин први део песме је остао без риме, а други део песме је римован.

1.1.6. *Изненадна рима*. Овакав тип рима је веома присутан у српској лирској народној поезији. Типичан пример изненадне риме нађен је у песма *Чувај се, ћерце, момчеїа!*

[...]
„Хајде, Маро, караће те мајка!“
„Болан био, челебија Јово,

како мене окарати неће,
кад ми види очи **помућене**,
кад ми види косе **помршене**,
и бијело лице нагрђено!
Дај ти мени танану округу,
Да затворим, да у воду скочим.“
[...]

(АНЛП, 93).

Ова песма је написана у 36 стихова, а рима се појављује само у 26. и 27. стиху. Два стиха римом су посебно истакнута у односу на све друге стихове у песми, јер су њихове клаузуле римоване (*йомућене* – *йомршене*; *йом-ене* : *йом-ене*), те тиме и звуковно истакнуте. Функција овакве риме огледа се у посебном наглашавању појединих речи у дискурсу песме, а такво истицање обавезно има семантичко-стилистичку вредност.

1.2. У иницијалној стиховној позиција рима се јавља у три различита случаја: (1) *самостјално*, (2) *иницирана римом на клаузули* и (3) *у комбинацији са римом на клаузули*. Оваква рима се, условно, према лексичким анафорама, може назвати – *анафорска рима* или *рима анафора*.

1.2.1. *Рима анафора* употребљена самостално на иницијалним позицијама у неколико стихова је веома ретка појава у анализираном материјалу. Нашли смо је у песми *Девећоро диље*.

Пошетала дилбер Анђелија,
пошетала граду Београду.
Она бира поредом јунаке.
Изабрала војеводу Павла,
Изабрала, и сама му дошла.
Вековаше пород не имаше:
питала је своја мила мајка:
„Кћери моја, дилбер-Анђелија,
како тебе не отера Павле
кад ти немаш од срца порода?“
[...]

(АНЛП, 147).

Рима анафора у наведеном случају резултат је стварања интегралног римованог сагласја (-ала), којем у великој мери доприносе и лексичка понављања (*йоше-йшала, избрала*). Дакле, укључивањем и лексичког понављања у систем римовања створена је рима анафора од пет римема (*йошейшала – йошейшала – избрала – избрала – йишшала*; -ала : -ала : -ала : -ала : -ала).

1.2.2. *Рима анафора* иницирана римом на клаузули такође је рима која је веома мало заступљена у овој врсти народног стваралаштва. Пронашли смо је у песми *Пркосна драја*.

Нико спава на росној ливади,
а ја с мајком на горњем чардаку.
Ја ураних рано на ливаду,
Срећа б'јеше, Ника не бијаше,
већ Никина мекана постеља,
на постељи зелена долама,
на долама седефли-шаркија,
на шаркији свилена марама,
на марами стручак босиока.
Ја сам Ники зијан учинила:
погазила мекану постељу,
потргала пуца од доламе,
разбила му седефли-шаркију,
издерала свилену мараму,
одн'јела му стручак босиока
(АНЛП, 57).

У наведеној песми на њеном самом крају појављује се рима анафора у четири узастопна стиха. Међутим, ако се пажљивије погледа, рима анафора је иницирана римованим сагласјем (-ила) са клаузуле претходног стиха. Тако да су овде здружене две врсте риме: *рима йрсйен* (учинила – погазила; -ила : -ила), која прераста у *риму анафору*, у којој се наизменично римују парови од по два стиха: *йогазила*

323

– разбила; -ила : -ила и *йойіріала* – *издерала*; -р-ала : -рала.

1.2.3. *Рима анафора* се у једној песми може комбиновати са римом на клаузули, али не у истим стиховима. Овакве комбинације представљају нешто бројнију категорију риме од претходне две врсте риме анафоре. Као потврду за такву риму наводимо већи део песме *У добру роду*.

324

Мен' удоми моја мајка
гдје је свекар и свекрва,
мио дјевер и јетрва,
и још једна заовица.
Кад ја пођох у род мајци,
свекрвица колач кува,
мио девер коња седла,
јетрвица косе чешља,
заовица бисер ниже,
свекар сједи на бесједи:
„Снахо моја, дико моја!
Када пођеш у **горицу**,
зави лице у **ридицу**;
када пођеш из **горице**,
изви лице из **ридице**“
[...]

(АНЛП, 158).

Као што се види, почетак песме обележава рима на клаузулама двају стихова (*свекрва* – *јетрва*; *-е-рва* : *-е-рва*). Већ у следећем стиху појављује се реч *заовица*, која улази и у систем римовања (*заовица* – *свекрвица* – *јетрвица* – *заовица*; *-ица* : *-ица* : *-ица* : *-ица*) и у систем лексичког понављања (*заовица* – *заовица*). Потом долазе два стиха без риме, да би иза њих уследила четири римована стиха системом парне риме (*јорицу* – *ридицу*; *-рицу* : *-ицу*; *јорице* – *ридице*; *-рице* : *-р-ице*). Међутим, ова рима је производ понављања

двеју лексема (*јорица* и *ридица*) у различитим падежима, што је проузроковало и различита римована гнезда (*-рицу* и *-рице*).

1.3. *Рима медијана*. Ова врста риме није тако присутна у српској народној лирској поезији. Она се може јавити у три различите позиције: (1) на крајевима два и више првих полустихова, (2) на почецима два и више других полустихова и (3) на крајевима и на почецима два и више првих и других полустихова.

1.3.1. У нашем материјалу рима медијана се најчешће налази на крајевима првих полустихова у два и више стихова. Ова рима има више облика.

1.3.1.1. Најчешћи облик њеног појављивања огледа се у римовању крајева првих полустихова два узастопна стиха. Такву риму смо нашли у песми *Браћи и сестра*.

[...]

„Кад ја родим мушко чедо, ој ладо, ој!
чеда ћу се **нањијати**, // ладо ле, миле!
јака сунца **нагријати**, // ој ладо, ој!
За те нећу ни марити, ладо ле, миле!“
(АНЛП, 172).

У целој песми, из које су узета задња четири стиха, цезура се налази иза осмог слога, док је дуги полустих вариран: час га чини пет слогова, час четири слога. При том је битно да је оваква цезура устаљена и да такву цезуру обележава рима у два стиха римованим сагласјем (*на-ијајти* : *на-ијајти*).

1.3.1.2. Медијална рима истог облика део је леонинске риме⁸. Таква рима је већ ретка. Нађена је само у песми *Момак сјеко вилу а друји му је йремамио*.

8) Слична по структури горе наведеној рими, али различита по римованом материјалу и начину римовања, јесте рима у доњем примеру. Наиме, у њему се, као што се види, на позицији медијалне риме налазе лексичка понављања, која се могу схватити и

Пробудих се у љубави, // жуђење моје,
зачух вилу у дубрави // ће пјесме поје,
[...]

(АНЛП, 111).

У наведеном двостиху делује дво-
струи вид римовања: римовање на це-
зури – медијална рима (љубави – дубрави;
-убави : -уб-ави) и римовање на клаузули
– клаузуларна рима (моје – њоје; -оје : -оје).
Тако су ова два стиха двоструко римо-
вана: на цезури и на клаузули.

1.3.1.3. Дешава се, истина веома ретко,
да је медијална рима иницирана римо-
ваним сагласјем које стоји на клаузули
стиха смештеног испред ове риме. Такав
начин римовања нашли смо у песми Ују-
џиру *ипред њолазак*.

[...]

„Првијенче, дико од сватова,
ви од паса сабље извадите,
покосите // ситну мачурину,
поткрешите // зелену наранчу,
накитите // себе и коњице,
уљезите // мене у дворове“
(АНЛП, 197).

У наведеном примеру, у асиметричном
десетерцу (4//6), први римовани полустих
чине праве четворосложнице, те тако оне
истовремено заузимају његову и иници-
јалну и медијалну позицију. Оваква меди-
јална рима представља веома развијену

структуру, јер се јавља у четири узастопна
стиха са истоветним римованим гнездом
(-иџе : -иџе : -иџе : -иџе).

1.3.1.4. Медијална рима⁹ може бити
иницирана римованим сагласјем на иници-
јалној позицији стиха којим започиње
овакав систем римовања. Такав пример
нађен је у песми *Шџа ћемо даровати ко-
леду?*

[...]

Тораљицу, бокарицу,
коледо, коледо!
и два овна витороба,
весело, весело!
једну краву трећакињу,
коледо, коледо!
једну козу лежакињу,
весело, весело!
и ђевојку уходницу,
коледо, коледо!
(АНЛП, 225).

Рима у првом полустиху првог наве-
деног стиха се може схватити и као вид
конџакџине риме (о њој ће касније бити
речи). Иначе, оваква медијална рима није
остварена у свим узастопним стиховима;
она започиње на одстојању, а контакт се
касније успоставља. У таквој рими, у ства-
рању римованог сагласја, учествују два
римована гнезда сложена у структуру
огледала (-ицу : -ињу : -ињу : -ицу).

као лексичка рима, а могу се третирати и као пуко лексичко понављање. Овакав вид
римовања пронашли смо у песми *У добру рогу*.

„Снахо моја, дико моја!
Када пођеш // у горицу,
зави лице // у ридицу,
када пођеш // из горице
изви лице // из ридице...“
[...]

(АНЛП, 158).

- 9) Овакву врсту риме у својој књизи *Појмовник риме* именовали смо као *рима унутрашња
еџифора*. Сматрамо да је термин *рима медијана* прикладнији мада је претходни
прецизнији.

325

1.3.1.5. Поред наведених облика медијалне риме среће се и медијална рима која успоставља корелативне односе са римом на клаузули. Њен пример нашли смо у песми *Соко њездо вије...*

[...]
„Ој, дево, девојко, много дево**вала**!
Много **дево**вала, // мало **нево**вала!
И што **нево**вала, // и то боло**вала**“!
(АНЛП, 124).

326

Интересантност употребљеног система римовања састоји се у томе што су две различите риме, медијална и клаузуларна, грађене од истих римованих сагласја (-овала : -овала). Тиме је звуковно веома обогаћен део контекста у коме оне функционишу, а поред тога истакнута је и његова семантичка и стилистичка компонента.

1.3.1.6. Модел медијалне риме који обухвата крајеве првог и почетке другог полустиха у два и више узастопних стихова има два различита облика.

а) Први облик је остварен истоветним римованим сагласјем у два суседна стиха. Нађен је само у песми *Жалба заове невјесџи*.

[...]
„стара мене // удо**мити** неће
ни спре**мити** // дара за сватове“.
[...]
(АНЛП, 159).

Римованим речима *удомџи* и *сџремиџи*, које имају потпуна идентична римована сагласја (-миџи : -миџи), оства-

рена је нека врста опкорачења цезуре, јер је рима смештена на почетак другог полустиха претходног стиха и на крај првог полустиха наредног стиха. Структура овакве риме подсећа на структуру риме прстена.

б) Други облик је остварен двама различитим римованим сагласјима. Нађен је у песми *Жалосџива граџа*.

[...]
Ја се дџго да потражџм драга,
и ја нађо зелену ливаду:
на ливади мог драга долама,
на дола**ми** // свџлена марама,
на мара**ми** // сребрна тамбура,
код тамбуре // зелена јабука.
[...]
(АНЛП, 56).

Једно од два римована сагласја (-ами : -ами) повезује крајеве првих полустихова два суседна стиха, а друго (-лена : -лена) почетке двају других полустихова стихова на растојању. Лексичко-семантички римовани парови се битно разликују: први пар (*дола*ми – *мара*ми) именице су, појмови су, и пунозначни су; други пар (*свџ*лена – *зел*ена) придеви су, одредбе су пунозначних појмова *мара*ма и *џамбу*ра, тиме је и њихов значај слабијег семантичког интензитета.

1.3.2. *Рима џрсџен*.¹⁰ Оваква рима подразумева римовање које обухвата два и више суседних стихова (понекад и на растојању) на њиховим различитим конструктивним границама (почетак стиха, место цезуре, место клаузуле). Комбинације су веома различите. Навешћемо само оне бројније.

10) У Поетском речнику А. Квајатковског налазимо обрађен термин *кољцо*, под којим се подразумева композиционо-стилистички поступак који се састоји у понављању на крајевима стиха, строфе и целе песме. Оно може бити понављање у виду гласова, у виду лексичког понављања, у виду строфног понављања (Исп. Квятковский 1966: 135–136).

1.3.2.1. У наведеном примеру рима прстен функционише у два суседна стиха. Нађена је у песми *Пркосна граја*.

[...]
Ја сам Ники зијан учинила:
Погазила // мекану постељу,
[...] (АНЛП, 57).

Римованим сагласјем (-ила : -ила) римовани су крај првог стиха и крај (или почетак) првог полустиха другог стиха. Између римованих јединица (учинила – *йоіазила*) нема других речи. Такву риму структурно можемо назвати *йразном*, јер се у окружењу прстена није нашао никакав лексички материјал.

1.3.2.2. У следећем примеру рима прстен функционише такође у два суседна стиха. Нађена је у песми *Овца разблудница*.

[...]
„...траву **ијем** // попашену,
пијем воду // помућену“
(АНЛП, 143).

Римованим сагласјем (-ијем : -ијем) римовани су крај првог полустиха првог стиха и почетак првог полустиха другог стиха. У кругу прстена се нашао лексички материјал другог полустиха првог стиха. Њега чини само једна лексичка јединица – „попашену“: „ијем – попашену – *йијем*“. Такву структуру можемо назвати *йуном*.

1.3.2.3. И следећа рима прстен је остварена у два суседна стиха. Нађена је у песми *Жалба заове невјесџи*.

[...]
„...стара мене // **удомити** неће,
ни **спремити** // дара за сватове“
[...] (АНЛП, 159).

Римованим сагласјем (-миџи : -миџи) повезани су почетак другог полустиха првог стиха и крај првог полустиха другог стиха. У кругу прстена нашле су се две лексичке јединице „неће ни“ (дуплирана негација), које припадају двама различитим стиховима, а и полустиховима. Структура рима прстена је пуна, а има следећи изглед: „*удомиџи* – неће, ни – *сйремиџи*“.

1.3.2.4. Следећа структура рима прстена заузима позиције два суседна стиха. Нађена је у песми *Јанковица и заова Јана*.

Платно бели // млада **Јанковица**
и са њоме // **заовица** Јана;
[...] (АНЛП, 155).

Римованим сагласјем (-а-овица : -а-овица) повезани су крај првог стиха и почетак другог полустиха другог стиха. На овај се начин читав један полустих (први полустих другог стиха) нашао у обручу прстена: „*Јанковица* – и са њоме – *заовица*“.

1.3.2.5. Следећи пример рима прстена, као и сви досадашњи, смештен је у контексту два суседна стиха, али су позиције римованих речи друкчије него у претходним примерима. Оваква рима нађена је у песми *Мара йреварила Јова*.

[...]
нећу ти се // **наплатити** скупо,
но што ћу те // једном **пољубити**
[...] (АНЛП, 88).

Римованим сагласјем (-й-иџи : *йиџи*) доведени су у везу почетак другог полустиха првог стиха и крај другог полустиха другог стиха. Тако су се цео први полустих другог стиха и делови других полустихова нашли у окружењу прстена: „*найлаџиџи* – скупо, но што ћу те једном – *йољудиџи*“.

1.3.2.6. И овај пример риме прстен, као и сви досадашњи, остварен је у оквиру два суседна стиха. Нађен је у песми *Љубав Бисера и Срме*.

[...]
Даница је // чекала мјесеца
За горицу седам годиница
[...] (АНЛП, 105).

328

Римованим сагласјем (*g-ница : g-ница*) обележен је почетак првог и крај другог стиха. Тако се сав унутрашњи лексички садржај двају стихова нашао у унутрашњој структури прстена: „*даница* – је чекала мјесеца За горицу седам – *јединица*“.

1.3.2.7. Следећа рима прстен представља случај двоструке риме прстена, јер се у контакту, у четири суседна стиха, остварују две риме прстен. Она је нађена у песми *Смиљана и вијенац*.

Смиљ Смиљана покрај воде **брала**;
набрала је // недра и рукаве,
извила је // три зелена венца:
једнога је себи оставила,
[...] (АНЛП, 54).

Римованим сагласјима (*брала : -брала*) и (*-вила : -вила*) остварена је двострука рима прстен. У прва два стиха рима прстен има празну структуру, јер је настала у контакту (крај првог стиха и почетак другог стиха) двеју речи (*брала – набрала*). У друга два стиха рима прстен повезује почетак претходног стиха са крајем наредног стиха, па се у обручу створеног прстена нашао повелики број лексичких

јединица: „*извила* – је три зелена венца: једнога је себи – *оставила*“.

1.3.2.8. У наредном примеру рима прстен је, за разлику од свих претходних, настала у контексту трију стихова. Нађена је у песми *Наук гјевојци*.

[...]
„Лако ћеш ми мајци **уговети**:
доцне легни, а рано устани,
двор **помети** // и воде донеси,
[...]“ (АНЛП, 211).

Као што се види, оваква римована структура је остварена на одстојању. Римованим сагласјем (*-о-еџи : -о-еџи*) повезан је крај првог стиха и крај првог полустиха трећег стиха. Тако је у прстену смештен целокупан лексички садржај једног стиха и иницијална лексема другог стиха: „*ујо-веџи* – доцне легни, а рано устани, двор – *јомеџи*“.

2. Рима распрострањена по хоризонталној представља веома присутну категорију у стиховним дискурсима српске народне лирске поезије. Она се може јавити у више различитих облика.

2.1. Леонинска рима¹¹ представља риму у којој се гласовно подудару крај првог и крај другог полустиха истог стиха. Она се зависно од свога распростирања појављује у више варијаната.

2.1.1. Леонинска рима у једном стиху је веома присутна рима у српској народној лирској поезији. Она се некад у песми јавља само у једном стиху, а некад је поновљена на већем или мањем растојању¹² у више стихова. Леонинску риму у једном

11) У теорији књижевности и теорији стиха постоји више назива за леонинску риму: *двојна, дублетна, лавовска* (Исп. Чаркић 2001: 102).

12) Леонинска рима у једном стиху која се понавља више пута у једној песми није тако ретка појава. Наведени пример смо узели из песме *Српска гјевојка*.

[...]
У Милице // дуге трепавице

стиху узели смо из песме *Травник зайа-
љен очима*.

[...]
Или **гори**, // ил га куга **мори**?
[...] (АНЛП, 81).

Није тешко приметити да се ради о асиметричном десетерцу (4//6), у којем су крајеви оба полустиха обележени истоветним римованим сагласјем (*јори* – *мори*; *-ори* : *-ори*).

2.1.2. Леонинска рима у два узастопна стиха¹³ је много ређа врста леонинске риме од претходне. Нађе се тек у понекој песми. Као пример овакве леонинске риме узели смо из песме *Лов од воље*.

[...]
„Соколови**ћу**, // најљевши **тићу**,
што лов не **ловиш**, // нег' залуд **стојиш**?...“
(АНЛП, 124).

Различитим римованим сагласјима (*со-
коловићу* – *тићу*, *-ићу* : *-ићу*, *ловиш* – *сто-
јиш*; *-о-иш* : *-о-иш*) повезују се крајеви

првог и другог полустиха у два узастопна симетрична десетерца (5//5).

2.1.3. Леонинска рима у три узастопна стиха веома је ретка у стиховним дискур-
сима овог народног стваралаштва. Нађена је у песми *Болесїй Будимке жевојке*.

[...]
кад ми **јекне** // вас ми Будим **звекне**;
кад **уздане** // вас Будим **устане**.
Да сам **дрвце**, // пукло би ми **срце**
[...] (АНЛП, 44).

329

Није тешко приметити да су се на крајевима полустихова у три узастопна стиха нашла три различита римована сагласја (*-екне* : *-екне*; *у-ане* : *у-ане*; *-р-це* : *-р-це*), којима су римоване позиције цезуре и клаузуле (*јекне* – *звекне*, *уздане* – *устане*, *дрвце* – *срце*). Овим не само да су римоване речи посебно истакнуте него су и ова три стиха посебно наглашена у ужем и ширем контексту песме у којој су се нашли. У једној формално-семантичкој анализи лако би се могла доказати ова изнета претпоставка.

[...]
јагоди**це** // и бијело **лице**
[...]
Ој Мили**це** // наша другари**це**
[...] (АНЛП, 33–34).

Иако леонинску риму чине различити римовани парови (*Милице* – *трејавице*, *јагодице* – *лице*, *Милице* – *другарице*), у свима њима се одржава истоветно римовано сагласје (*-ице* : *-ице*, *-ице* : *-ице*, *-ице* : *-ице*, *-ице* : *-ице*).

- 13) Вид леонинске риме где се у два суседна стиха појављује исто римовано сагласје (*-овала* : *-овала*; *-овала* : *-овала*) скоро је немогуће наћи изван наведеног примера. Нађен је у песми *Соко їнездо вије...*

[...]
„Млого дево**вала**, // мало не**овала**!
И што не**овала**, // и то боло**вала**!“
(АНЛП, 124).

Овде је, као што се види, рима делимично настала и понављањем лексеме *неовала*, што је и условило њен идентичан гласовни састав у два суседна стиха (*дево**вала*** – *не**овала***, *не**овала*** – *боло**вала***).

2.1.4. Леонинска рима у четири уза-
стопна стиха је још ређа појава од прет-
ходне. Нађена је у песми *Силан ловац*.

[...]
кад удари, // за много не мари;
када пуца, // њему срце куца;
кад промаши, // мало се уплаши;
кад убије, // од крви се крије!
(АНЛП, 272).

330

У четири узаstopна асиметрична де-
сестерца (4//6) на њиховим медијалним
и финалним позицијама нашла су се ри-
мована сагласја различитог гласовног
састава (-ари : -ари; -уца : -уца; њ-аши :
-џлаши; -ије : -ије). Тако су четири цезуре
и четири клаузуле (удари – мари, њуца
– куца, њромаши – уџлаши, убије – крије)
посебно звуковно обојене, а тиме и истак-
нуте у контексту песме.

2.1.5. Има примера, али веома ретких,
где се леонинска рима протеже на целу
песму. Таква је песма *Ишла је дјевојка за
јору зелену*.

Ишла је дјевојка за гору зелену,
За гору зелену // по воду студену.
За гору је зашла, // рањеника нашла.
Рањен главу диже, // дјевојка побиде.
„Дјевојко, не бјежи, // већ ми ране вежи;
ако ја оздравим, // ја те не оставим“.
Дјевојка је стала, // фертун је тргала,
фертун је тргала, // ране завијала.
Јунак оздравио, // дјеву оставио
(АНЛП, 123).

Цела песма је испевана у симетрич-
ним дванаестерцима (6//6), на чијим це-
зурама и клаузулама, изузев првог стиха,
делује леонинска рима (зелену – сџудену,
зашла – нашла, диже – њобиде, бјежи
– вежи, оздравим – осџавим, сџала – џр-
џала, џрџала – завијала, оздравио – осџа-

вио) различитог гласовног састава (-ену
: -ену; -аила : -аила; -иже : -иже; -ежи :
-ежи; о-авим : о-авим; -џала : -џала; -ала
: -ала; о-авио : о-авио). Истина, клаузула
првог стиха је обележена лексичким пона-
вљањем (зелену), које је уједно и иниција-
тор почетка риме која се од другог стиха
протеже на све остале стихове до краја
песме. У склопу римованих јединица нађе
се и понеко лексичко понављање (џрџала
– џрџала, оздравим – оздравио; осџавио
– осџавио), које се уклапа у постојећи си-
стем римовања. При томе је битно да по-
новљена лексема не улази у исти систем
римовања, него, напротив, увек припада
другом римованом сагласју.

2.2. У овој врсти српског народног сти-
ховног стваралаштва постоје и други ти-
пови хоризонталне риме у једном стиху, а
који немају облик леонинске риме.

2.2.1. Римовање које захвата иници-
јалну и финалну позицију у једном стиху
назвали смо условно *анафорско-еџифор-*
ска рима. Такве риме у овој врсти срп-
ске народне поезије нема много, али је
неспорно да она постоји и да се налази
у појединачним примерима у песми. Њу
смо нашли у песми *Бој на Равњу*.

[...]
„...Удајте се, // више на чекајте!“
(АНЛП, 282).

Анафорско-еџифорска рима (удајџе
– чекајџе), као што видимо, у конкретном
случају захвата крајеве једног стиха, ри-
мујући истоветним римованим сагласјем
(-ајџе : -ајџе) његову иницијалну и фи-
налну позицију. Тиме су ове две позиције
накнадно истакнуте у структури стиха, а
и у ужем и ширем контексту.

2.2.2. Поред анафорско-еџифорске
риме у структури једног стиха јавља се

и *конѝакијна рима*, која има три варијанте.

2.2.2.1. *Конѝакијна рима* заузима позицију првог полустиха. Овакве риме има веома мало у проучаваном дискурсу. Доносимо пример из песме *Чини Сѝојанове*.

[...]
чини чини // сели Ивановој,
 [...] (АНЛП, 90).

Посебност овог римованог пара представља римовање двеју речи: глагола (*чини*) и именице (*чини*) које улазе у састав истокоренске фигуре веома много коришћене у народном стваралаштву и познате под именом – *ѝарономазија*. Иначе, оваква рима је позната под именом хомонимска рима.

2.2.2.2. Други облик контактне риме чини такав начин римовања којим је опкорачена цезура с леве и са десне стране. Таквих примера римовања има такође веома мало¹⁴. Нађен је у песми *Усѝаванке*.

[...]
 у свиле**не** // пелене повила,
 [...] (АНЛП, 192).

Контактном римом (*свилене – ѝелене*) која истоветним римованим гнездом (*-лене : -лене*) опкорачује цезуру посебно се наглашава средишњи део стиха у односу на његове крајеве: иницијалну и финалну позицију. Овде је то посебан случај, јер је цезура дошла између двеју речи које чине синтагму: „свилене пелене“,

која представља синтаксичко-семантичко јединство.

2.2.2.3. Трећи облик контактне риме представља римовање које заузима позицију другог полустиха у оквиру једног стиха. Таквих примера има подоста у истраживаном материјалу. Таква рима је нађена у песми *Шѝа је боље?*

[...]
 „Најлепша је // **тица** голуби**ца**...“
 [...] (АНЛП, 45).

Овакав тип римовања не само да посебно подвлачи две римом обележене речи (*ѝица – ѝолубица, -ица : -ица*) него наглашава контекст дугог у односу на контекст првог полустиха истог стиха. Према овоме, тежиште семантичке информације пада баш на овај део стиха.

3. Хоризонтално-вертикална рима ретко се јавља у стиховним структурама српске народне лирске поезије. Употребом истоветног римованог сагласја настају две варијанте ове риме.

3.1. Први облик хоризонтално-вертикалне риме представља веома редак пример риме у анализираном материјалу. Нађена је у песми *Дјевојка се ѝужу жулу*.

[...]
 „а од кише бива весели**ја**;
 сунце **сија**, она румени**ја**“
 (АНЛП, 103).

Овакву риму сачињавају три римована елемента (*веселија – сија – руменија*) у ко-

14) „...Отвор' **врата** // **ватра** ме сапали!“
 [...] (АНЛП, 91).

Оваква врста контактне риме према своме гласовном саставу (*враѝа : ваѝра*) представља тип *хомонимске риме*. Она се истиче високим степеном експресивности и ефективности у непосредном контексту. Као што из контекста произилази, ове две речи означавају судбоносне појмове за лирског јунака.

јима влада истоветно римовано гнездо (-ија : -ија : -ија). Од три римована елемента два се налазе на клаузулама двају суседних стихова, док је трећи на цезури другог стиха. На овај начин створена је структура правоуглог троугла положеног на дужу катету. Овакве римоване структуре понекад користе и песници у уметничкој поезији, као на пример Милош Црњански.

332

3.2. Други облик хоризонтално-вертикалне риме такође је веома редак у анализираној поезији. Нађен је у песми *Сунце сјаше...*

Сунце сјаше, // киша ромињаше,
Гонце Мехо дивојку вођаше
[...]

(АНЛП, 117).

Три римована елемента (*сјаше* – *ромињаше* – *вођаше*) истим сагласјем (-аше : -аше :-аше) распоређеним тако да су се два нашла у два суседна стиха на њиховим клаузулама, а један на цезури; али за разлику од претходног примера, он је дошао на цезуру првог полустиха. Тако је створена троугаона римована структура која подсећа на правоугли троугао положен на хипотенузу.

4. Сви ови дистрибутивни модели риме о којима смо до сада говорили ретко када делују појединачно и усамљено. У већини случајева, чак и у веома малим деловима текста, делује две, па и више њих у различитим комбинацијама. Такве комбинације понекад могу захватити већи део песме па и целу песму. Као пример навешћемо део песме *Милетица и Милица*.

[...]

Он је силну // сакупио војску,
ал' је силну // уцвелио мајку.

Код свакога стара мајка плаче,

код Милете // сестрица Милица.

Кад дођоше // на то море сиње

и седоше // на лагане лађе,

остадоше // мајке кукајући,

а Милица с Милетом отиде.

Сузама је // сестрица Милица,

сузама је море замутила,

а јадима // уставила лађу, –

[...] (АНЛП, 165).

У наведеном одломку, као што се види, функционишу три различита модела риме, при чему се два од њих и понављају. На почетку одломка делује *рима медијана* (*сакупио* – *уцвелио*; -у-ио : у-ио), да би се након једног стиха без риме појавила *контијактна рима* (*сестрица* – *Милица*; -ица : -ица). Одмах иза ње у следећа три стиха долази поново *рима медијана* (*дођоше* – *седоше* – *остадоше*; -оше : -оше : -оше), коју на растојању од једног стиха прати у потпуности поновљена *контијактна рима* (*сестрица* – *Милица*; -ица : -ица), да би се у задња два стиха појавила *рима прстен* (*замутила* – *уставила*; -а-и-ила : -и-а-и-ила).

5. Након ове кратке анализе потпуно је разрешена дилема да ли у српској народној поезији (па и лирској) постоји рима. Истина је да она постоји, и то у више различитих дистрибутивних облика. Пошто се контекст песме може посматрати у виду *вертикалне*, *хоризонталне* и *вертикално-хоризонталне* *структуре*, риму смо пратили на три конструктивне границе стиха: *почетак стиха*, *крај стиха*, *место цезуре*. Узимајући у обзир ове параметре открили смо све постојеће појавне облике риме у српској народној лирској поезији. Када је у питању вертикална структура (контекст два и више суседних стихова), најистакнутија је позиција клаузуле. Пратећи риму у тој позицији, и то у оквиру целе песме,

открили смо шест дистрибутивних њених модела: *йоййуна рима*, *елиййична рима*, *наизменична рима*, *делимична рима*, *йо-времена рима*, *изненадна рима*. Потом по важности следи иницијална позиција: на њој се налази *рима анафора* (која се јавља у три варијанте). Затим долази медијална позиција, на којој делује *рима медијана* (која има више различитих варијанти). У оквиру вертикалне структуре постоји *рима йрсйен* (јавља се на све три конструктивне границе стиха). Када је у питању хоризонтална структура (контекст једног стиха), у њој делује рима по хоризонтали. Ту је запажено неколико дистрибутивних модела риме: *леонинска рима* (повезује крајеве полустихова једног стиха), а јавља се у више варијаната; *ана-*

форско-ейифорска рима (повезује иницијалну и финалну позицију једног стиха); *конййакйна рима* има више варијаната (римоване речи се налазе у непосредном контакту). У саставу хоризонтално-вертикалне структуре (контекст једног стиха у комбинацији са једним, два и више стихова) откривена је *рима йроуѝао* (јавља се у две варијанте). Овоме треба додати да у ширим, па и ужим контекстима ретко када делује један модел риме, обично се дешава да два или више модела учествује у стварању звуковне слике текста лирске песме. Све ово доказује да у дискурсу српске народне лирске поезије егзистира велики број различитих дистрибутивних модела риме, који овој поезији дају посебан звучни колорит.

333

summary

Distributive Rhyme Schemes in Serbian Folk Lyric Poetry

In this paper the author deals with the distributive rhyme schemes in Serbian folk lyric poetry. Generally speaking, rhyme can occur in three different structures within verse forms: 1) *vertical*, 2) *horizontal*, and 3) *vertical-horizontal*. For the purpose of discovering its systematic quality in verse structures, it is best to observe rhyme in the three basic structural positions: (a) the beginning of a line, (b) the position of caesura and (c) the position of clausula. Of course, rhyme can also exist, and it often does, in other positions within a verse, inside the first or the second half-verse. Applying this knowledge, the author has found and analyzed the following types of rhyme in the selected material – *clausal*, which occurs in six different schemes: (1) *absolute rhyme*, (2) *elliptic rhyme*, (3) *alternating rhyme*, (4) *intermittent rhyme*, (5) *partial rhyme* and (6) *sudden rhyme*; – *anaphoric rhyme*, which occurs in a number of different forms; – *medial rhyme*, which also occurs in a number of different forms; – *ring rhyme*, which occurs in a number of different forms; – *leonine rhyme*, which occurs in a number of different forms; The author has demonstrated that when we are considering a broader context: (a) a larger part of a poem or (b) the whole poem – these rhyme schemes often correlate between themselves and they function together complementing one another. By this the author has finally showed that rhyme is constantly present in this type of Serbian folklore, as well as that there is a highly developed repertoire of different rhyme schemes which are preconditioned by different positions within a verse or poem.

Српска 2007

Извор

АНЛП – *Анџолоџија народних лирских њесама* 1969. – Нови Сад – Београд: Матица српска – Српска књижевна задруга. – 381 с.

Цитирана литература

334

- Ђурић 1969₁: **Ђурић В.** *Анџолоџија народних лирских њесама (Предговор)*. – Нови Сад – Београд: Матица српска – Српска књижевна задруга. – 381 с.
- Ђурић 1969₂: **Ђурић В.** *Анџолоџија народних њеских њесама 1 (Предговор)*. – Нови Сад – Београд: Матица српска – Српска књижевна задруга. – 400 с.
- Жирмунский 1975: **Жирмунский В.** *Теория стиха*. – Ленинград: Советский писатель. – 664 с.
- Квятковский 1966: **Квятковский А.** *Поэтический словарь*. – Москва: Советская Энциклопедия. – 376 с.
- Lohre 1902: **Lohre Н.** *Von Percy zum Wunderhorn*. Berlin.
- Сепаранский 1917: **Сепаранский Н. М.** *Русская устная словесность*. – Петербург.
- Чаркић 2001₁: **Чаркић М. Ж.** *Појмовник рима (са њримејима из српске њоезије)*. – Београд – Бањалука: Института за српски језик – Филозофски факултет. – 280 с.
- Чаркић 2001₂: **Чаркић М. Ж.** *Форм рифм в сербском 10-стишии народнх песен*. – In.: Язык и поэтика фольклора. – Петрозаводск. – С. 13–23.